

АМЕРИКАНСЬКИЙ ТРАНСЦЕНДЕНТАЛІЗМ ТА ІДЕЯ ПРИРОДИ: ФІЛОСОФСЬКІ ВИМІРИ В УКРАЇНСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Сергій РУДЕНКО

orcid.org/ 0000-0001-9069-0989

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри української філософії і культури
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
email: rudenkosrg@gmail.com

Тетяна ТРУШ

orcid.org/0000-0001-7382-0876

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри історії філософії
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
email: v73trush@gmail.com

Анотація. Розглянуто поняття природи у філософії американського трансценденталізму на прикладах таких мислителів, як В. Вітмен, Р. В. Емерсон та Г. Д. Торо. Продемонстровано, що значення поняття природи у філософії трансценденталістів є значно ширшим за побутове сприймання природи, в якому вона розуміється як зовнішній світ, що його не перетворювала людина. Показано, що філософське розуміння природи трансценденталістів присутнє не лише у філософсько-теоретичному вимірі, а й у їхній поезії, прозі, соціальній та політичній думці.

Ключові слова: історія американської філософії, філософія XIX ст., американський трансценденталізм, український контекст, природа, Ральф Волдо Емерсон, Генрі Девід Торо, Волт Вітмен.

Постановка проблеми. Американський трансценденталізм як філософсько-літературний рух XIX ст. відіграв важливу роль у формуванні сучасного філософського розуміння природи, її взаємозв'язків із людиною та суспільством. На сьогодні, коли Сполучені Штати Америки мають вагомий вплив на життя світу, особливо на політику, економіку, культуру, філософію тощо, подібний вплив вимагає від дослідників звертатися до витоків національної свідомості з метою встановлення сутнісних рис світоглядних орієнтирів. Інакше кажучи, звернення до історії американської філософії сприяє кращому

міжкультурному діалогу сучасності. Ключові представники американського трансценденталізму, зокрема Ральф Волдо Емерсон і Генрі Девід Торо, запропонували унікальну концепцію природи як духовного та морального орієнтира. Для американських мислителів природа не була суто матеріальним чи екологічним середовищем, а виступала носієм вищих ідей, що відкривають шлях до самопізнання та етичного вдосконалення. Вона поставала вмістилищем таємничого досвіду, доступом до якого було запровадження нового типу філософування.

Водночас у сучасному українському контексті актуальність філософії

природи трансценденталістів зростає у зв'язку як із екологічними викликами, так і з потребою гуманістичної рефлексії над цивілізаційним поступом та осмисленням особистісної свободи. Попри зростаючий інтерес до американської філософії системне дослідження ідеї природи, її семантики, прагматики, конотацій у трансценденталізмі з урахуванням її значення для українського інтелектуального простору залишається недостатньо розробленим.

Огляд досліджень і публікацій. Вітменіана, Емерсоніана та Тороаніана в Україні з кожним роком розвиваються все активніше, вони мають беззаперечну наукову й культурну традицію. Важливим внеском у вивчення американської літератури та філософії є праці філологів, культурологів та перекладачів. Таких, наприклад, як Л. Герасимчук, зокрема його стаття «Американський бард в Україні. Рецепція доробку Волта Вітмена», де аналізується сприйняття В. Вітмена в українському літературному середовищі. Українською мовою доступні окремі переклади творів класиків американського трансценденталізму, що дають можливість глибше осмислити їхній внесок у філософію. Серед них, наприклад, «Поезії» В. Вітмена у перекладі Л. Герасимчука (1984) та нове видання «Листя трави» (2022), які демонструють літературний аспект його натурфілософії. У 2021 році з'явився переклад (М. Чернишенко) «Природи» Р. В. Емерсона, що дає змогу простежити його уявлення про природу як головний принцип морального та інтелектуального розвитку людини. Важливе місце займає також переклад (Я. Стріхи, 2020) «Волден, або Життя в лісах» Г. Д. Торо, який є ключовим текстом для розуміння

практичного виміру філософії природи в американському трансценденталізмі. Виникає закономірна потреба в комплексному аналізі філософського спадку американських трансценденталістів в українській гуманітаристиці, що дасть змогу краще відповісти на питання про ідеї природи у трансценденталізмі, її зв'язку з соціальними й політичними концепціями, а також її значення для сучасної української філософської думки.

Метою статті є аналіз концепції природи в американському трансценденталізмі на прикладі творів Р. В. Емерсона, Г. Д. Торо, В. Вітмена, а також осмислення її значення в українському інтелектуальному контексті. Для цього передбачається розкрити філософські засади поняття природи в американському трансценденталізмі, дослідити взаємозв'язок між натурфілософією трансценденталістів і соціально-політичними концепціями XIX ст., проаналізувати наратив рецепцій цих ідей в Україні та їхню актуальність у сучасному філософському та екологічному дискурсі. Стаття спрямована на більш глибоке осмислення впливу американського трансценденталізму на формування філософського світогляду як у світовому, так і в українському контексті.

Виклад основного матеріалу. Філософія американського трансценденталізму визнавала реальність багатоскладовою та багатшаровою, такою, що має глибинні виміри та приховані сенси. Всі ці виміри розкриваються у специфічному баченні трансцендентальної природи речей. Засновник американського трансценденталізму Ральф Волдо Емерсон (Ralph Waldo Emerson, 1803–1882) у своєму творі «Трансценденталіст» (1843) наголошує на тому, що філософія має

спиратися на ідеалістичні фундації, матеріалізм не може дати істинної картини світу: «Те, що в нас у народі називають трансценденталізмом, є ідеалізмом; Ідеалізм, як він з'явився в 1842 році. Як мислителі, людство завжди поділялося на дві секти, матеріалістів та ідеалістів; перший клас заснований на досвіді, другий на свідомості; перший клас починає мислити на основі даних відчуттів, другий клас бачить, що відчуття не є остаточними, і каже: «Почуття дають нам уявлення про речі, але що таке самі речі, вони не можуть сказати» [1, р. 87]. Наслідуючи ідейний спадок європейського ідеалізму, американські трансценденталісти проголошували природу феноменом, визнаючи її, з одного боку, ілюзорною: «Ідеаліст має іншу міру, яка є метафізичною, а саме ранг, який речі займають у його свідомості; і зовсім не їхній розмір чи зовнішній вигляд. Розум є єдиною реальністю, а люди та всі інші явища природи є її кращими або гіршими відображеннями. Природа, література, історія – лише суб'єктивні феномени» [1, р. 89]. З іншого боку, поняття природи у філософських поглядах Р. В. Емерсона набуває полісемантичного характеру, розширюючи його дефініцію. Так, наприклад, у 1836 році Р. В. Емерсон публікує текст, який, по суті, є маніфестом американського трансценденталізму і не випадково отримує лаконічну та гучну назву «Природа» (1836). У ньому автор наголошує на проблемі остаточної дефініції цього поняття та необхідності визнання за природою особливого статусу. Природа, з одного боку, постає тим, чим ми не є, що відсилає нас до фіхтеанської діалектики, а з іншого – це екосистема, у якій вирує таке магічне та неосязне життя. Гармонія у світі, у природі,

в людині виводиться на перший план, природа постає таємничим вмістилищем знань, вона сповнена зручності та продуманості. «Попередні покоління споглядали Бога і природу безпосередньо; ми ж – крізь їхні очі. Чому б і нам не насолоджуватися оригінальним зв'язком із всесвітом? Чому б нам не мати поезії та філософії, що народжуються з проникливого розуміння, а не з традиції та релігії, що відкривається нам самим, а не лише історії їхніх вірувань? Перебуваючи деякий час у лоні природи, чиї потоки життя струмують навколо нас і крізь нас, наділяючи силою для дій, співмірних із природою, чому ми маємо блукати серед висохлих останків минулого або змушувати живе покоління ховатися за маскарадом з його вицвілих шат?» [2]. Образність, з якою Р. В. Емерсон говорить про природу, не випадкова, це цілком справедливий літературний прийом, мета якого у нашаруванні на основний зміст тексту емоційної складової. Інакше кажучи, щоб збагнути трансцендентальні виміри природи, які ховаються, мов тіло айсберга, під поверхнею води, необхідно особливим чином використовувати мову. Вона здатна, крім безпосереднього позитивного транслявання змістів, впливати і на підсвідомість, так само і філософія, коли вона обрамлена у вишукані слова, збагачує думку. Для того, щоб збагнути величну природу, необхідно мислити і говорити про неї величною мовою.

Український філолог, культуролог, поет Лесь Герасимчук (1944–2021) здійснив низку перекладів, у тому числі творів Даніеля Дефо, Джека Лондона і Волта Вітмена. У своїй статті «Американський бард в Україні. Рецепт доробку Волта Вітмена» автор провів ретельне

дослідження української рецепції філософської та поетичної творчості американського мислителя. Він зазначає, що в Україні досі не існує повного перекладу творів автора, втім є окремі переклади, які дають змогу українському читачеві познайомитися з одним із найвидатніших реформаторів світової поезії: «Проте відмітною ознакою останнього часу в галузі вітчизняної гуманітарної освіти стало вивчення зарубіжної літератури як окремого предмета українською мовою, а тому й потреба постала оглянути всю попередню вітчизняну вітменіану...» [3]. Дослідник наголошує на тому, що у вітчизняній гуманітарній освіті формується тенденція вивчення зарубіжної літератури як окремого предмета українською мовою. Ще у 1984 році зусиллями видавництва «Дніпро» було опубліковано україномовні переклади віршів видатного В. Вітмена (Уолта Уїтмена) у збірці «Поезії» [4]. А у 2022 році Центр учбової літератури видав переклад «Листя трави» [5]. Ця публікація містить вірші та поеми, які американський поет включив в останнє прижиттєве видання. В його поезії відчувається глибоке філософське підґрунтя природи, він пише: «Спитала дитина: Що таке трава? – і повні жмені мені простягла. / Що відповісти дитині? Не більше за неї я знаю, що таке трава. / Може, це вдачі моєї прапор, / із зеленої – кольору надії – тканини зітканий. / А може, це хустинка від бога, / Напахчена, навмисно зронена в подарунок нам, на згадку, / Десь у куточку й вензель власника, – / щоб помітили ми, звернули увагу, запитали – чия? / А може, трава – й сама є дитина, зрощене немовля зелені» [5, с. 26]. У цьому вірші дитина як образ чистого розуму, *tabula rasa*, ставить просте, але

разом з тим філософське запитання про природу. Трава постає полісемантичним символом, що, з одного боку, нагадує нам про самого В. Вітмена як письменника, для якого трава і сторінки тексту мають одну природу, а з іншого – трава постає символом всеохоплюючої сили природи, яка шириться в усіх напрямках, не знаючи зупину. Трава водночас є природою вкрай важливою та такою, що важко помітити, вона здатна руйнувати залізобетонні конструкції, але легко рветься в руках дитини. І саме питання про суть «природи» містить у собі проблему, оскільки всі дорослі знають, що таке трава, допоки не запитати. Саме тому такий символізм здатний схопити думку американських трансценденталістів, а переклади – привнести нові ідеї в український контекст.

Подібні переклади сприяють популяризації унікальної філософської поезії американських трансценденталістів, яка ближче знайомить читача з унікальним розумінням проблеми людини, соціуму та природи. Втім знайомство українського читача з цим літературно-філософським спадком є досить тривалим. Як зазначав Л. Герасимчук: «Особливістю української вітменіани є те, що вона почалася не з перекладу, не з критики, а з безпосереднього чи опосередкованого запозичення естетичних ідей Волта Вітмена. Цей період хронологічно співпадає з початком Першої світової війни і формуванням у нас нової поезії, народженням різних форм модернізму... Саме тоді про Волта Вітмена починають писати у нас як про провісника нової, демократичної літератури. На жаль, найчастіше то були прибічники й згодом речники більшовицької концепції літературного розвитку».

У 2021 році українською мовою вперше було перекладено «Природу» Р. В. Емерсона. Ця знакова подія для української гуманітаристики стала можлива завдяки Марії Чернишенко, яка здійснила переклад відомого маніфесту. Вона надає словам американського філософа нового звучання, і рядки, у яких Р. В. Емерсона охоплює велич природи, грають новими барвами та образами: «Лице природи ніколи не нице. І наймудріший не видушить силою її таємниць, не втратить цікавості, побачивши всю її довершеність. Природа ніколи не стане іграшкою мудрого духа. Квіти, тварини та гори віддзеркалять мудрість його вищої години так само, як колись захоплювали його у простоті дитинства. Коли ми так говоримо про природу, то маємо на увазі чіткий, але найпоетичніший смисл: цілісність враження від безлічі природних речей. Саме це відрізняє дошку верстатника від дерева поета» [6, с. 12]. Як писав Р. В. Емерсон, чарівний ландшафт, який він мав честь спостерігати, складався з кількох десятків ферм різного розміру, гаїв, полів, тощо. Всі ці землі належали комусь, всі вони були приватною власністю. Втім за цією очевидністю криється прихована краса та сенс, оскільки сам краєвид нікому не належить, він не існує поза нашим сприйняттям. Саме тому американський трансценденталізм тісно був пов'язаний з американським мистецтвом XIX ст., оскільки митці, так само як і філософи, звертають увагу на специфічну оптику. Де існує ландшафт, де криється природа, чому пейзажі та натюрморти містять у собі присутність автора? Все це тому, що людське око є точкою перетину променів, які саме в свідомості людини формують образ природи, і саме в мисленні

та відчуттях він відбивається. Це вкотре нагадує принципи європейського трансценденталізму, щоправда, трохи інакше розставлені акценти, не на епістемологічних началах, втім на естетичних та навіть містичних. Так, наприклад, Р. В. Емерсон пише: «По правді, мало хто з дорослих бачить природу. Більшість не бачить сонця. Принаймні бачить дуже поверхово. Сонце освітлює лише зіницю чоловіка, але просвітлює зіницю й серце дитини. Той, хто любить природу, має зовнішнє й внутрішнє чуття досі справді припасовані одне до одного; він зберіг дух дитинства і в самій своїй дорослості» [6, с. 13].

Есей «Природа» Р. В. Емерсона постав маніфестом руху трансценденталізму. Так, хоча не всі трансценденталісти писали про природу прямо, проте вихідним положенням були принципи, описані в цьому есеї. Повернення до філософії природи мало ширше значення, ніж просто осмислення природних явищ, оскільки увага до природи означала, що саме природа має бути головним джерелом філософської думки. Це спричинило відмову серед американських трансценденталістів від слідування авторитетам, мислителям минулого або ж провідним філософським школам того часу. Із гуртка трансценденталістів найбільшу увагу до філософії природи приділяли Р. В. Емерсон та його учень, колега та друг Г. Д. Торо. Якщо на початку своєї філософської кар'єри Г. Д. Торо знаходився під впливом та враженням від свого старшого колеги, то згодом він сформував власне розуміння природи і цим вплинув вже на свого вчителя. Трансценденталісти не лише міркували щодо природи на теоретичному рівні, вони так само пізнавали природу на практиці.

Наприклад, достеменно відомо про експерименти трансценденталістів щодо спроб побудови нового, гармонійного способу життя з природою (Брукс Фарм та Фрутлендс). Суть цих експериментів полягала у спробі реалізації утопічних ідей побудови комуни однодумців, які б жили у гармонії з природою та своїми однодумцями. Ці спроби не мали особливого успіху, незважаючи на значний ідейний вплив та те, що надихали трансценденталістів на нові філософські спекуляції.

Практичним виміром пізнання природи можна назвати і експеримент «Волден» – досвід життя Г. Д. Торо у лісі серед дикої природи. Книга «Волден, або Життя в лісах» є одним із найбільш популярних прикладів трансцендентальної літератури в історії. Вона зробила Г. Д. Торо символом багатьох рухів захисту навколишнього середовища через демонстрацію життя в гармонії з природою. Нещодавно, у 2021 році, книгу було перекладено Я. Стріхою, а передмову написав професор В. Менжулін, у якій так охарактеризував філософію Г. Д. Торо: «Торова любов до мудрості є не строго теоретичною й фаховою, а духовно піднесеною і щирою, поетично виразною, глибинно символічною і навіть містично-пантеїстичною» [7]. Для Г. Д. Торо важливим було не тільки філософськи мислити, але також і філософськи жити, тому практичний рівень для нього був значно важливіший. У цій передмові, щоб охарактеризувати Г. Д. Торо, В. Менжулін звертається до характеристики Р. В. Емерсона, оскільки, як вже було зазначено, ці мислителі мали значний ідейний вплив один на одного.

Народився Р. В. Емерсон у 1803 році у родині священнослужителя. Навчався

у Гарварді, працював пастором унітаріанської церкви. Найбільш плідними роками творчості Р. В. Емерсона є 1830-ті роки, саме в цей час він змінює напрям своєї кар'єри – з церковної служби до діяльності публічного інтелектуала – та переїжджає до Конкорда, міста, яке потопало у зелені. Основним жанром праць Р. В. Емерсона були есеї та промови, а головним предметом дослідження стає природа. Тексти Р. В. Емерсона стилістично тяжіють до художньої літератури, втім всі вони містять глибокі ідеї, думки та переконання, щоправда, його філософія не є системною. Поняття природи використовується ним у різних значеннях, проте загальне семантичне поле цих значень складає цілісне та особливе розуміння природи. З самого початку свого есея «Природа» Р. В. Емерсон зважає на полісемантичність цього поняття та виділяє філософське і буденне його значення. Де в буденному значенні «природа відсилає нас до сутності, що її не перетворювала людина», а у філософському: «Філософськи зрозумілий, всесвіт складається із Природи та Душі. Прямо кажучи, отже, все, окремо від нас, все, що Філософія відрізняє як Не-Я, це все, і природа, і культура, і всі інші люди, і моє власне тіло, слід класифікувати під назвою Природа» [2, р. 7]. Першим значенням поняття природи є розуміння її як сутності людини. Інакше кажучи, природа постає внутрішньою неспотвореною частиною людини, що затьмарюється суспільним життям. Тоді як людина для Р. В. Емерсона є центром природи: «Вона (людина) поміщена в центр істот, і промінь відносин переходить від кожної іншої істоти до неї. Ні людина не може бути зрозуміла без цих предметів, ані ці предмети без

людини» [8, р. 14]. Природа є рушійною силою життя, в тому числі і життя людини. Так, Р. В. Емерсон звертається до поняття обачності як до голосу природи в людині. Для Р. В. Емерсона бути обачним означає дослухатися до своїх тілесних потреб, а отже, до голосу природи всередині людини. Цій природній силі в людині важко протистояти, адже у кінцевому підсумку природа все одно перемагає, вважає Р. В. Емерсон. Йдеться про своєрідний природний детермінізм, в якому людина хоча і може протистояти природі в окремих випадках, втім життя підкоряється природним законам: «Я думаю, ніхто не може силувати свою природу. Всі прояви волі пом'якшуються законом буття, так, як нерівності Анд та Гімалаїв пом'якшуються зрештою у форму кулі» [9, р. 59]. На думку Р. В. Емерсона, здатність протистояти природі властива виключно людині, проте це водночас є як унікальністю, так і проблемою, адже протиприродне існування є деструктивним: «Брунька, перед тим як розпуститись, проживає життя, в розквітлій квітці надалі нічого не буде, в корінні без листя життя не менше. Їх природа задоволена, і вони задовольнили природу в кожному моменті. Але людина відкладає або згадує, вона не живе в теперішньому, з неправильним оком вона дивиться в минуле або, незважаючи на багатство, що навколо неї, стає навшипиньки щоб підглядіти майбутнє. Ми не можемо бути щасливими або сильними, доки не зможемо жити з природою в цей момент, понад часом» [9, р. 67]. Американський філософ підкреслює необхідність гармонійного співіснування з природою, в цьому він бачить шлях для майбутнього покращення суспільства як з етичної, так і з політичної точки зору.

Життя, що суперечить законам природи, є джерелом хвороб суспільства, вважає мислитель: «Життя є святом лише для мудрих. Коли на нього дивишся із затишного та «теплого» боку обачності, воно повертається своїм непривабливим та небезпечним боком. Недотримання законів природи нашими пращурами та сучасниками карає і нас також. Хвороби та потвори навколо нас свідчать про викривлення природних, інтелектуальних та моральних законів, і, часом, про нехтування порушенням примножувати такі складні нещастя» [2, р. 252]. Цікавим видається той факт, що у Р. В. Емерсона відсутнє класичне протиставлення природи та культури, природи та мистецтва, навпаки, природа є джерелом і мистецтва, і культури загалом: «Природа, що створила каменяра, створила і дім» [9, р. 175]. Враховуючи тісний зв'язок людини та природи, позитивістський підхід до її дослідження є неповним з точки зору Р. В. Емерсона, з іншого боку, йдеться і про протиприродний спосіб життя суспільства, що виводить поняття природи із антропології до соціальної та політичної філософії.

У соціальній філософії Р. В. Емерсона природа є і етичним індикатором правильного шляху суспільства, і його метою. Політична філософія Р. В. Емерсона є своєрідним осмисленням подій громадянської війни США та пов'язаними із нею думками про майбутнє американського суспільства. Проте ще задовго до початку громадянської війни Р. В. Емерсон у есеї «Природа» маніфестує необхідність створення власної думки, яка б не залежала ні від авторитетів минулого, ні від панівної європейської думки. Цю ідею філософ продовжує і в роботі «Американський вчений», промові 1837 року

у Кембриджі. У ній мислитель наголошує на трьох найбільш впливових силах: природа, книги, події. Але саме природа постає центральною для створення власної незалежної думки.

У політичних творах Р. В. Емерсона проглядаються цінності, які вважають традиційними саме для американської політичної думки. Серед них індивідуалізм, культ праці, спрага власної незалежної думки, а також ідея прогресу. Так, наприклад, основою успішного політичного уряду для Р. В. Емерсона був чесний громадянин. Тому і основний напрям розвитку держави для нього – освіта громадянина. Ще одним важливим для американського світогляду поняттям є поняття прогресу. Для Р. В. Емерсона вибір між консервативним та інновативним підходами до державного правління поставав ключовим. У своїй роботі «Політика» він чітко розділяє ці дві сили, які онтологічно конкурують між собою, а також звертається до прикладу тогочасних США як, власне, уособлення цієї боротьби. Боротьба північних та південних штатів тлумачилась Р. В. Емерсоном як боротьба прогресу із консерватизмом. Разом з тим консервативний, аграрний, рабовласницький південь для нього є протиприродним устроєм, адже природа тяжіє до розвитку та прогресу. Саме тому, за Р. В. Емерсоном, життя суспільства має гармонічно взаємодіяти із законами природи, а інновативний стиль правління на противагу консервативному є більш природним.

Подібний погляд на природне у суспільному житті ми знаходимо і у Г. Д. Торо. Його робота «Волден, або Життя в лісах» описує експеримент тимчасового відлюдництва, єднання з природою, що допомагає йому яскравіше

побачити вади суспільства, його проти-природні вияви. Для Г. Д. Торо відповідальність за дії уряду лежить на кожному громадянininі, єднання з природою є тим, що дає можливість діагностувати суспільство та суспільні цінності. Г. Д. Торо, на відміну від Р. В. Емерсона, не стільки зосереджений на теоретичному осягненні природи, скільки на практичному її пізнанні. Так, у сучасній розвідці філософії Г. Д. Торо дослідник Л. Гант розглядає етику та політичну філософію Г. Д. Торо саме у зв'язку із поняттям природи. Г. Д. Торо підходить до природи як до комплексного явища, для нього підхід природознавства є недостатнім, оскільки він відкидає аспект взаємодії людини та природи. Підхід Г. Д. Торо включає в себе культурний та антропологічний аспекти. Так, наприклад, у своєму есеї «Дикі яблуні» він досліджує як ботанічні та географічні особливості диких яблунь, так і емоційний вплив, що надає споглядання цих диких рослин, а також образ яблуні та яблук у міфології, релігії, літературі [10]. Центральним у розумінні природи для мислителя є практика усамітнення з нею. Сам Г. Д. Торо вважав за необхідне щоденні довгі прогулянки дикими місцевостями. Ця практика є не тільки психологічним розвантаженням людини, але й способом інтелектуальної діяльності, адже мета прогулянок – насамперед відмежуватись від суспільно прийнятних цінностей, здорового глузду та побачити світ неупереджено. Для нього це і є тим, що дає можливість сформулювати незалежну думку та викрити суспільні вади. Так, після усамітненого життя у лісі для Г. Д. Торо стало неприпустимим платити податки уряду, який веде загарбницьку війну із сусідньою державою та тримає частину

населення у рабстві. Відмова від сплати податків державі призвела до затримання та ув'язнення Г. Д. Торо. Про цей досвід він пише у своїй найвідомішій політичній праці «Опір громадянському уряду». Для нього подібні дії уряду є не лише злочинними, а й протиприродними. Відповідальним за дії уряду, на думку Г. Д. Торо, є кожен громадянин. А те, що люди не можуть, як вони вважають, впливати на уряд, не можуть вижити без підтримки соціуму, для Г. Д. Торо є ілюзією. Його експеримент усамітненого життя у лісі демонструє протилежне. Проте для того, щоб люди це усвідомили, їм необхідна практика усамітнення з природою, це впливає на те, як людина думає і як діє: «Поряд з природою дії людини здаються найприроднішими, так ніжно вони з нею співзвучні» [10, р. 119]. Тобто природа для Г. Д. Торо є джерелом вільного мислення та мистецької творчості людини. Водночас протиприродний устрій суспільства може затьмарювати природне в людині, тому єднання з нею є шляхом до більш здорового суспільства та вищої людської культури. Хоча природа у Г. Д. Торо не протистоїть культурі, мислитель вводить ще одне поняття, яке відображає незайману природу, природну сутність, це поняття дикого. Дике, значить, неосупільнене, від протилежності диких та свійських тварин Г. Д. Торо приходять до висновку про існування дикого у людині також: «Ми маємо дикого варвара всередині нас і дике ім'я іноді десь записано в глибині нас. Я бачу свого сусіда, який носить розповсюджене ім'я Вільям чи Едвін, і він втрачає це ім'я так само, як знімають жакет. Воно не стосується його, коли він спить чи в гніві, сполоханий пристрасстю чи натхненням» [10, р. 200–201]. Дика

природа, за Г. Д. Торо, має великий ризик зникнення, що є загрозою не лише для екологічної ситуації, а й для людської культури також.

Увага до природи спостерігається і в інших жанрах трансценденталістського руху. Так, наприклад, американський поет Волт Вітмен також наголошував на цінності дикої природи, як про це пише дослідник американського романтизму Дж. Сінгх у статті «Природа і людство у поезії Вітмена»: «Вітмен вважає, що природа не потребує штучних прикрас, краса природи лише в її дикості» [11, р. 157]. Щодо американської прози трансценденталізму природа посідає центральне місце у творчості Г. Мелвілла: «На відміну від своїх сучасників, Ральфа Волдо Емерсона і, більшою мірою, Генрі Девіда Торо, Мелвілл не був канонізований рухом за навколишнє середовище, екологами чи авторами природи кінця ХХ століття. Однак, як і його сучасники, Мелвілл зосереджує свою увагу на «природі» в Мобі Діку, слово, яке зустрічається в романі сорок чотири рази» [12, р. 97]. Отже, можна побачити, як філософські ідеї трансценденталістів щодо природи ширились від філософії до поезії, прози та політичної думки.

Висновки. Таким чином, поняття природи у творчості американських трансценденталістів мало ширше значення, ніж зовнішній світ, не перетворений людиною. Природа розумілась як сутність та рушійна сила світу, де і людина, і культура, і суспільство підпорядковані її законам. Тому ключ до покращення людського життя полягав у гармонізації взаємодії людини та природи. Між поетичним сприйняттям величі природи В. Вітменом та теоретичним осягненням природи Р. В. Емерсоном і

практичним втіленням гармонійного з природою життя Г. Д. Торо можна простежити ідейний зв'язок розуміння природи в американському трансценденталізмі. Поняття природи використовувалось у різних за жанрами текстах – від поезії, прози до філософських есеїв та політичних промов. Проте у семантичному полі значень поняття природи простежується характерне для американського трансценденталізму розуміння природи – як сутності людини, як першоджерела знання не тільки природничого, а й в цілому, як рушійної сили мистецтва. Як у поезії В. Вітмена, так і есеях Р. В. Емерсона присутній погляд на природу як на сутність людини, що затмарюється соціальним життям, на дитину – як носія чистого сприйняття природи. У працях Г. Д. Торо цей погляд перетворюється на практику усамітнення з природою, через яку можна відновити чисте, неупереджене сприйняття світу. Роботи і В. Вітмена, і Р. В. Емерсона, і Г. Д. Торо реактуалізуються у сучасному українському контексті. Адже питання формування національного ідентитету, пошуку власного наукового шляху, взаємин індивіда і влади, людини та природи у першому столітті незалежності США можуть бути корисними і для українського досвіду. Твори мислителів нещодавно було перекладено українською мовою, також змінюється й їхнє трактування як в українській історії філософії, так і в літературознавстві. Необхідність перегляду інтерпретацій їхньої творчості на противагу радянським тлумаченням є нагальним питанням, що стимулює науковий інтерес до американського трансценденталізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Emerson, R. W., Atkinson, B. *The*

Complete Essays and Other Writings of Ralph Waldo Emerson. New York, 1950. 930 p.

2. Emerson, R. W. *Nature*. Boston, 1836. 110 p.

3. Герасимчук, Л. *Американський бард в Україні. Рецензія доробку Волта Вітмена*. URL: http://sumno.com/article/amerykanskyj-bard-v-ukrajini/#_edn6

4. Уїтмен, У. *Поезії* / пер. з англ., передм. Л. Герасимчука. Київ, 1984. 126 с.

5. Вітмен, В. *Листя трави*. Київ, 2022. 111 с.

6. Емерсон, Р. В. *Природа* / пер. з англ. М. Чернишенко. Чернівці, 2021. 96 с.

7. Торо, Г. Д. *Волден, або Життя в лісах* / пер. з англ. Я. Стріхи. Київ, 2020. 432 с.

8. Emerson, R. W. *Essays and Poems of Emerson*. New York, 1921. 525 p.

9. Emerson, R. W. *Essays*. Boston, 1865. 618 p.

10. Thoreau, H. D. *Excursions*. Boston, 1863. 320 p.

11. Hunt, L. H. *The Philosophy of Henry Thoreau: Ethics, Politics, and Nature*. New York, 2019. 184 p.

12. Singh, J. P. Nature and Humanity in the Poetry of Whitman. *International Journal of Research*. 2024. Vol. 11. No. 6. PP. 156–161. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.12054545>

REFERENCES

1. Emerson, R. W., Atkinson, B. (1950). *The Complete Essays and Other Writings of Ralph Waldo Emerson*. New York: Modern Library. 930 p. [in Eng.]

2. Emerson, R. W. (1836). *Nature*. Boston: James Munroe and Company. 110 p. [in Eng.]

3. Herasymchuk, L. *The American Bard in Ukraine. Reception of Walt Whitman's Works*. [online] Available at: http://sumno.com/article/amerykanskyj-bard-v-ukrajini/#_edn6 [Accessed 1 Feb 2025]. [in Ukr.]

4. Whitman, W. (1984). *Poetry*. Kyiv: Dnipro. 126 p. [in Ukr.]

5. Whitman, W. (2022). *Leaves of Grass*. Kyiv: Center for Educational Literature. 111 p. [in Ukr.]

6. Emerson, R. W. (2021). *Nature*. Chervivtsi: Druk Art. 96 p. [in Ukr.]
7. Торо, Г. Д. (2020). *Волден, або Життя в лісах* / переклад Я. Стрихи. Київ: Темпора. 432 с. [in Ukr.]
8. Emerson, R. W. (1921). *Essays and Poems of Emerson*. New York: Harcourt Brace. 525 p. [in Eng.]
9. Emerson, R. W. (1865). *Essays*. Boston: The Riverside Press Cambridge. 618 p. [in Eng.]
10. Thoreau, H. D. (1863). *Excursions*. Boston: Ticknor and Fields. 320 p. [in Eng.]
11. Hunt, L. H. (2019). *The Philosophy of Henry Thoreau: Ethics, Politics, and Nature*. New York: Bloomsbury. 184 p. [in Eng.]
12. Singh, J. P. (2024). Nature and Humanity in the Poetry of Whitman. *International Journal of Research*. No. 11(6), pp. 156–161. Available at: <https://doi.org/10.5281/zenodo.12054545> [in Eng.]

Summary

AMERICAN TRANSCENDENTALISM AND THE IDEA OF NATURE: PHILOSOPHICAL DIMENSIONS IN THE UKRAINIAN CONTEXTS

Serhii RUDENKO

orcid.org/0000-0001-9069-0989

Doctor of Philosophy, Professor,

Professor of the Department of Ukrainian Philosophy and Culture,

Deputy Dean for Scientific Work of the Faculty of Philosophy,

Taras Shevchenko National University of Kyiv

email: rudenkosrg@gmail.com

Tetiana TRUSH

orcid.org/0000-0001-7382-0876

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of History of Philosophy, Faculty of Philosophy,

Taras Shevchenko National University of Kyiv

email: v73trush@gmail.com

Relevance of the research. Considering that over recent years, there has been an increasing interest in American transcendentalism within Ukrainian intellectual discourse, highlighting the need to analyze one of its central concepts: the notion of nature, which for transcendentalists acquires the significance of an ethical indicator, an ontological category, an anthropological essence, and a socio-political component. American Transcendentalism, as a philosophical and literary movement of the 19th century, played an important role in the formation of the modern philosophical understanding of nature, its relationships with man and society. Today, when the United States of America has a significant influence on the life of the world, especially on politics, economics, culture, philosophy, etc., such influence requires researchers to turn to the origins of national consciousness to establish the essential features of worldview guidelines. In other words, turning to the history of American philosophy contributes to a better intercultural dialogue of modernity.

The **purpose** of this study is to analyze the concept of nature within American transcendentalism in the works of R. W. Emerson, H. D. Thoreau, and W. Whitman as well as understand its meaning in the Ukrainian intellectual context.

Conclusions. The concept of nature in the work of American transcendentalists had a broader meaning than the external world, not transformed by man. Nature was understood as the essence and driving force of the world, where person, culture, and society are subject to its laws. Therefore, the key to improving human life was to harmonize the interaction of man and nature. The issues of forming a national identity, finding one's scientific path, the relationship between the individual and authorities, man and nature in the first century of US independence can also be useful for the Ukrainian experience. The works of thinkers have recently been translated into Ukrainian, and their interpretation is also changing both in the Ukrainian history of philosophy and in literary studies. The need to revise the interpretations of their work in contrast to Soviet interpretations is an urgent issue that stimulates scientific interest in American transcendentalism.

Keywords: history of American philosophy, 19th-century philosophy, American transcendentalism, Ukrainian context, nature, Ralph Waldo Emerson, Henry David Thoreau, Walt Whitman.